

A nacionalizmus kialakulásának tényezői a modern társadalmakban

A nacionalizmus a XVIII-XIX. század fordulóján jelent meg, egybeesik a polgári életforma és családmodell, az ipari társadalom és a kapitalista gazdálkodás kialakulásával. A francia forradalom (1789) nagy hatással volt az eszméivel a nacionalizmus fejlődésére, meghirdette a nemzetek önrendelkezési jogát, és megmutatta, hogy egy nemzet miként harcolhat a monarchiák ellen. A romantika hatása sem hanyagolható el, mivel feléled benne a nemzeti múlt és kultúra iránti érdeklődés. A feudalizmus idején az identitás meghatározásának fő eleme a faluhoz, uradalomhoz, egyházhoz tartozás élménye volt. A megváltozott polgári világban a közösséghez tartozás élményét a nemzet nyújtja. A feudális rend lebontásán munkálkodó polgárság felhasználta a nacionalizmust, a nemzetállam gondolatát a nemzetek feletti feudalizmussal szemben.

A nacionalizmus a nemzet és az állam egységéből indul ki. *Ernst Geller* meghatározása szerint¹ „a nacionalizmus mindenekelőtt egy politikai elv, amely szerint a nemzeti és a politikai közösségnek egybe kell esni... A nacionalista érzés ezen elv megsértéséből vagy kielégítetlenségéből táplálkozik. A nacionalista mozgalmakat ez az érzés táplálja.” A nacionalizmus kiindulási pontja, hogy mindenkinek van nemzetisége, és ez alapján kell az államnak szerveződnie. A *nemzetállamra* jellemző a nemzet fogalmának előtérbe helyezése. A nemzetet a területi egység, közös nyelv, kultúra, szokások, mítoszok, és a közös történelem határozza meg. A nemzeti azonosság az élet alapvető értéke, amelynek meg kell előznie más csoportokhoz való kapcsolódás érzését (vallás, társadalmi osztály, párt). A nacionalizmus szerint például egy magyar koldusnak jobban kell azonosulnia egy magyar bankárral, mint egy szlovén koldussal.

A nacionalizmus mindig önmeghatározás és egyben elhatárolódás másoktól. Mikor kimondjuk, hogy ilyenek vagyunk, abban a pillanatban azt is kimond-

juk, hogy milyenek nem vagyunk, miben különbözünk. Jellemzőek a nemzeti karakterológiai meghatározások. Mindenki ismer pozitív és negatív *nemzeti karakterológiai* meghatározásokat, amelyek előítéletekké fajulnak (a németek pontosak, a skótok zsugoriak, az angolok hidegek, a lengyelek vallásosak stb.). A nacionalizmus abból indul ki, hogy mások vagyunk, a durvább nacionalizmus pedig kimondja, hogy mi különbek vagyunk. Minden nemzetnek megvan a saját referencia nemzete, amellyel összehasonlíja magát. Ezek általában a szomszédos nemzetek (magyar-román, lengyel-ukrán stb.).

A nacionalizmus vonzódik a centralizáláshoz, egyneműsítéshez. Ilyen példa az *etnocentrizmus* jelensége. Homogenításra törekszik az oktatásban, megszünteti a területi autonómiákat. A nacionalista tulajdonképpen nem tud mit kezdeni a nemzeti kisebbségekkel. A nemzetek szimbolikus határt képeznek maguk köré, amely meghatározza őket és ezzel együtt elhatárolódnak a többi nemzettől. A nacionalista politika törekszik a nemzeti kisebbségek beolvadására, *asszimilációjára*. Asszimilációnak nevezzük azt a folyamatot, amikor az egyik nemzet megpróbálja lebontani a másik nemzet szimbolikus határát. Ezt elősegítheti a kisebbségek nyelvén működő iskolák, kultúrházak elsorvasztása. Az asszimiláció ellen a nemzeti kisebbségek ösztönösen és tudatosan védekeznek. *Disszimilációnak* nevezzük azt a folyamatot, amikor a nemzet a szimbolikus határok megőrzésére törekszik. Szinte minden államban kell foglalkozni a nemzeti kisebbségek problémájával, mivel a világ államainak mindössze 15%-a homogén nemzetállam. Homogén nemzetállamnak nevezzük azokat az államokat, amelyek lakosságának 90%-a ugyanazt a nyelvet beszéli.

A nacionalizmus eredetére két fő elmélet jött létre, a primordialiszmus és az instrumentaliszmus. A *primordialiszmus* szerint a nacionalizmus a nemzeti lét kö-

* MAGYAR TANNYELVŰ TANÍTÓKÉPZŐ KAR
SZABADKA (elsőséves hallgató)
Mentor: Prof. dr. Gábrity Molnár Irén

¹ <http://itthon.transindex.ro/?cikk=1761> 2008. 04.13.

vetkezménye. Az *instrumentalizmus* szerint a nacionalizmus az elitek manipulációjának következménye.² Marx szerint a nacionalizmus lehetővé tette a munkások idővel világméretűvé szélesedő mozgalmának ideiglenes megosztását. Úgy gondolta, hogy a nacionalizmus el fog tűnni, elsöpri a forradalom. Ez azonban nem így történt.

A nacionalizmus fajtái: klasszikus, posztkoloniális és szubkulturális nacionalizmus.

A *klasszikus nacionalizmus* a nemzetállamok kialakulását kísérő nacionalizmusra utal. Ez a nacionalizmus szerepet játszott Nagy-Britannia, Franciaország, Németország és Olaszország kialakulásában. Szorosan összekapcsolódik a tömegoktatás megjelenésével. Az oktatás és ezen belül a nemzeti történelem kialakítása révén alakult ki az emberekben az érzés, hogy egyazon nemzeti közösséghez tartoznak. Fontos szerepet játszott a nyelv oktatása is. A nemzeti közösségek kialakulása ritkán zajlott le konfliktusok nélkül. Nagy-Britanniában a brit nemzeti öntudattal szemben mindig ott volt a skót, az ír és a walesi identitás.

A *posztkoloniális nacionalizmus* azokra a mozgalmakra jellemző, amelyek a volt európai gyarmatokon a felszabadulás után jöttek létre. A nacionalizmus szerepet játszott a függetlenségi harcban. A legtöbb felszabadult gyarmat államnak volt tekinthető, de hiányzott a nemzettudat. Ezek az államok eltérő közösségeket foglaltak magukban, amelyeket a kormányok megpróbáltak integrálni, gyakran polgárháborúk árán.

A *szubkulturális nacionalizmus* a már kifejlett nemzetállamokon belül jön létre. Ennek célja lehet az elszakadás, vagy nagyobb autonómia elérése. Ide tartozik a Spanyolországban kialakult baszk és katalán, a skót és québeci nacionalizmus. A szubkulturális nacionalizmusok éppen most erősödnek meg, mintegy reagálva a társadalmi és gazdasági élet globalizálódására.

A kulturális és az etnikai nacionalizmus különbsége abból fakad, hogy mást-mást tekintenek a nemzet alapjának. A *kulturális nacionalizmus* a kultúrát tekinti a nemzet alapjának, ezért befogadó, hiszen a kultúra elsajátítható, alakítható. Az *etnikai nacionalizmus* az etnikumot tekinti a nemzet alapjának, tehát szűkítő, mert az etnikumhoz tartozás: születés kérdése.

A sovinizmus és a nacionalizmus közé nehéz határt húzni. A *sovinizmus* is a mi-ők ellentétből indul ki, ugyanúgy, mint a nacionalizmus. Megjelenik az egyenlőtlenség, a saját nemzet felsőbbrendűsége és más nemzetek lenézése, majd a másik nemzet megsemmisítésének a szándéka. A kiemelkedő nemze-

ti kudarcok (háborús vereség vagy területvesztés) segítik a sovinizmus megjelenését. Gyakran a kisebbségre osztják a bűnbak szerepét. A kisebbséggel szembeni agresszió erősödését segíti elő például, ha az adott társadalomban egy kisebbséget sikereesebbnek, kulturáltabbnak vagy gazdagabbnak vélnék.

A *patriotizmus* hazaszeretetet jelent, mások lenézése és sértése nélkül. A patriotizmus a szülőföld, a nemzeti múlt, a nyelv és a szokások szeretete. Ramuz költőként így fogalmazta meg: „Patrióta vagyok, mert szeretem a hazámat a szó földrajzi értelmében, szeretek egy földet, egy bizonyos éghajlatot, egy eget, szeretem szükségképpen. Szeretem ezt a földet, mert innen származom, és ezt a darab eget, mert mindig ez vett körül...” A nacionalisták hajlandóak a patriotizmus és a nemzettudat összekeverésére, egybeomlására.

A *nemzetiszocializmus* a két világháború között jelent meg Németországban. Az I. világháború utáni megaláztatások miatt revansvágy alakult ki Németországban. A frontról hazatérő munkanélküli és helyüket nem találó katonák jobboldali szervezetekbe tömörültek. A nemzetiszocializmus egyike volt a Németországban létező jobboldali szervezeteknek. A világgazdasági válság csak tovább rontott a háború utáni Németország helyzetén. Ebben az időszakban jutott uralomra Adolf Hitler és a Nemzetiszocialista Német Munkáspárt, vagy ismertebb nevén a náci párt. Tagjai faji és etnikai alapon megkülönböztető társadalmat teremtettek. Hitler hatalmának megszilárdítása érdekében stabilizálni akarta a gazdasági helyzetet, növelte a gazdaságban az állam befolyását. A gazdaság stabilizálásában nagy szerepet játszott a fegyverkezés beindítása. A nagyarányú állami megrendeléseknek és beavatkozásoknak köszönhetően Németország kilábal a válságból, és ez növelte a náci és Hitler népszerűségét. A nacionalizmust és a szocializmust dolgozták össze. Megjelenik a Lebensraum (életter) fogalma. A felsőbbrendű fajoknak több hely kell az életre, de ha ezt már más fajok birtokolják, meg kell tőlük szerezni. A belső életteret más fajok töltik ki, akik akadályozzák az árják terjeszkedését. A marxistákat, kommunistákat ellenségnek tartották. Felhasználják a szociáldarwinizmus elméletét, mely szerint a társadalmi fejlődés az emberi csoportok, nemzetek és eszmék közötti versengésen alapul, és az erősebb nemzet marad életben.

Az emberiséget a nemzetiszocialista fajelmélet szerint három csoportra osztották: árják, segédnépek, kiirtandók. Az árják a legkiválóbbak, ők a felsőbbrendű faj (germán népek). Az ő dolguk, hogy uralkodjanak. Meg kell őrizniük a vértisztaságot, nem keve-

² Giddens, Anthony (2003): *Szociológia*, Budapest: Osiris Kiadó, 335. old.

redhetnek az alacsonyabb rendű fajokkal. A fajtisztaságot akarták elősegíteni a Lebensborn-programmal, amelynek keretén belül a szülések számát próbálták növelni. A segédnépek csoportjába a franciák, spanyolok, olaszok, románok, magyarok stb. tartoztak. Feladatuk az árja faj fizikai munkával való kiszolgálása. Úgy gondolták, hogy gondoskodni kell arról, hogy ne tanuljanak, elég nekik az olvasás és a számolás. A harmadik csoportba, a kiirtandók közé tartoztak a zsidók, a szlávok, a romák és a színes fajok. Jellemző az antiszemitizmus, zsidóellenesség, homoszexuálisok, betegek ivartalanítása.

A nacionalizmus legnagyobb problémája, hogy nagyon nehéz meghúzni a határt, hogy meddig terjed a nacionalizmus, és mikor kezdődik a sovinizmus. A nacionalizmus kétarcú. Az érem egyik oldalán jó, míg másik oldalán rossz tulajdonságok találhatók. Térségünkben mindkét elemmel találkozunk ma is. A nacionalizmus gazdasági krízisben, nehéz időkben összekovácsolhatja a nemzetet, elősegítheti az összefogást és az akadályok elhárítását. Más szempontból viszont jelentkezhet a tolerancia hiánya, mások lenézése. A nacionalizmus nem riad vissza az erőszak alkalmazásától, és gyakran szít háborút.

Balázs G. Árpád: Sóhordó munkások a Duna-parton

Felhasznált irodalom

1. Giddens, Anthony (2003): Szociológia, Budapest: Osiris Kiadó
2. Internet: <http://www.mindentudas.hu/mindentudasegyetem/gango/20030317qango.html> 2008.04.01.
<http://hu.wikipedia.org/wiki/Nacionalizmus> 2008.03.27.
<http://itthon.transindex.ro/?cikk=1761> 2008.04.02.
<http://209.85.129.104/search?q=cache:zGvmbA4DiO4J:epa.oszk.hu/00000/00036/00033/pdf/02.pdf+nacionalizmus+kialakul%C3%A1s%C3%A1nak+okai&hl=hu&ct=clnk&cd=9&gl=hu> 2008.04.03.
<http://hu.wikipedia.org/wiki/Nemzetiszocializmus> 2008.04.13.
<http://hu.wikipedia.org/wiki/NSDAP> 2008.04.11.
<http://hu.wikipedia.org/wiki/Szoci%C3%A1ldarwinizmus> 2008.04.12.
<http://hu.wikipedia.org/wiki/Eugenika> 2008.04.12.
<http://hu.wikipedia.org/wiki/Lebensraum> 2008.04.11.